

Fredrik S. Heffermehl, jurist LLM og forfatter
Stensgaten 24B, 0358 Oslo
fredpax@online.no, tlf. +47 917 44 783

Oslo, 8. april 2014

ØKOKRIM,

Den sentrale enhet for etterforskning og påtale av økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet

C. J. Hambros plass 2C

0164 Oslo

ANMELDELSE - ULOVLIG FORVALTNING AV NOBELS FREDSPRIS

Jeg takker for møte 26.3 2014 med assisterende ØKOKRIM-sjef Thomas Skjelbred og er glad for at ØKOKRIM vil se på mulige strafferettslige sider av den norske forvaltningen av Nobels ”priset för fredsförfäktare”.

Vi følger opp med en anmeldelse. De som peker seg ut med særlig ansvar er Nobelkomiteens leder Thorbjørn Jagland og komiteens sekretær Geir Lundestad. Utdeling av Nobels fredspris i strid med Alfreds Nobels testament er en form for økonomisk kriminalitet (kriminalitet innenfor en ellers lovlig virksomhet). Aktuelle straffebestemmelser kan være strl. § 255, jf. § 256 (grovt underslag) og strl. § 275, jf. 276 (grov utroskap). Foretaksstraff i medhold av strl. § 48 a er også aktuelt, jf. annet ledd som bestemmer at stiftelser omfattes av begrepet foretak i første ledd.

GENERELT OM BAKGRUNNEN FOR ANMELDELSEN

Straffeforfølgning er ikke noe mål i seg selv. Men etter seks års arbeid, utallige henstillinger til Nobelkomiteen, Nobelstiftelsen, det norske og svenske stiftelsestilsynet for å sikre at prisen tildeles vinnere som oppfyller kravene i Nobels testament, må vi konstatere at vi ikke har andre utveier.

Det store historiske bakteppet i denne saken er at Nobel i sine siste leveår var opptatt av fredssaken. Han opprettet ”priset för fredsförfäktare” for å gi økonomisk støtte til arbeidet for å få avskaffet militærvesenet i alle land og dermed erstatte makt med rett i internasjonal politikk. Med årene har Nobelkomiteen glemt testamentet og prisen er stadig hyppigere blitt delt ut til personer og organisasjoner som åpenbart ikke er tilgodesett i Nobels testament. Dette er ulovlig og straffbart.

Anmeldelsens forhistorie er følgende: Kravet om at Nobelkomiteen må undersøke sitt mandat og prisens formål ble først fremsatt i en artikkel i Aftenposten 14.8 2007, *Nobelprisen i fare*. Artikkelen følger som **vedlegg 1**. En juridisk analyse av formålet ble sendt i brev til Nobelkomiteen og til Stortinget, ved daværende president Thorbjørn Jagland våren 2008. Jeg har senere utredet og underbygd kravet om endring av praksis og full utskifting av komiteen i boken *Nobels vilje* (Vidarforlaget, 2008). Nobelprisene har vært utdelt siden 1901, men dette er den første kjente juridiske utredning av prisens formål. Den ble fulgt opp med en sterkt utvidet bok på engelsk, *The Nobel Peace Prize. What Nobel Really Wanted* (Praeger, 2010) som senere er utgitt i flere oversettelser, kinesisk, finsk, spansk, og på svensk: *Nobels fredspris. Visionen som försvann*, (Leopard, 2011). I tillegg har jeg publisert et stort antall avis- og tidsskriftartikler.

Alle forsøk på å få gjennomført en redelig og reell debatt om prisen og mandatet har slått feil. I seks år har komiteen meg bekjent ikke en eneste gang forholdt seg til 1) den juridiske betydning av testators vilje, eller 2) hva slags fredsarbeid Nobel ville støtte med prisen, og 3) begrepet “fredsförfäktare.” Verken Stortinget eller Nobelkomiteen har vist noen synlig interesse for hva Nobel ville med prisen. Det er derfor også forsøkt å nå frem via samfunnets organer for overvåking av stiftelser.

Det norske stiftelsestilsynet mener at saken hører under svensk myndighet, Nobelstiftelsen har sitt sete der pengene forvaltes. På grunnlag av mine henvendelser åpnet den svenske stiftelsesmyndigheten (Länsstyrelsen i Stockholm), tilsynssak i januar 2012. Denne saken ble avsluttet 21. mars 2012 med en forventning om at en rekke tiltak ville bli iverksatt for å sikre etterlevelse av testators formålsbeskrivelse. Länsstyrelsen la til grunn at Nobelstiftelsen i sitt svar hadde gitt tilfredsstillende uttrykk for å være klar over sitt endelige og overordnede ansvar for å påse at prisene utdeles i samsvar med det formål Nobel fastsatte i testamentet og dermed i samsvar med loven. Nobelstiftelsen oppnådde med disse løftene til Länsstyrelsen om å kjenne sitt ansvar at tilsynssaken ble innstilt, men søkte i neste omgang Kammarkollegiet om å unntas fra plikten til å overprøve Nobelkomiteen. Saken er ikke avgjort, men Länsstyrelsen har i en høringsuttalelse gått sterkt mot at Nobelstiftelsen fritas for det fulle ansvaret for fredsprisen.

Mange vil utvilsomt ha motforestillinger mot at spørsmål med politiske implikasjoner tas opp med politiet. De skal løses i den ordinære samfunnsdebatten. Det mener også jeg. Men rettsstat og demokrati har noen grunnforutsetninger som må være ufravikelige. I denne saken har Nobelkomiteen ikke villet ta noe hensyn til at Nobels testament begrenser dens

handlefrihet. Henstillinger om å dele ut prisen i samsvar med testamentet – endatil offentlige pålegg – har ingen virkning. Ytringsfriheten blir uten verdi når de som er betrodd å forvalte samfunnsmakt ikke tar hensyn til vel underbygd påvisning av lovbrudd og maktmisbruk.

Det kanskje mest alvorlige i denne saken er at de anmeldte synes å oppleve at de fritt kan ture frem og at samfunnets rettshåndhevende organer ikke vil håndheve lovene overfor dem. Saken reiser dermed grunnleggende demokratispørsmål. Politikere er valgt på et mandat og skal, som alle andre, rette seg etter lovene. Det er elementært og burde være selvsagt, ikke minst for Jagland. I Nobelsaken krenker Jagland nettopp de verdiene, om demokrati og rettssikkerhet som han skal fremme i sitt høye embete i Europarådet. Hans forhold til lovlydighet og offentlig ordskifte må ikke få bli almen norm, ellers har vi ikke lenger verken demokrati eller rettsstat.

Som dokumentasjon i saken innleverte jeg i møtet med ØKOKRIM min bok *Nobels fredspris. Visionen som försvann*, og et fire siders resyme av boken. Både i resymet (26.3 2014) og i det følgende refererer sidehenvisninger – med mindre annet er angitt – til den svenske boken. I den grad ØKOKRIM ønsker ytterligere henvisninger eller dokumentasjon vil jeg gjerne bistå.

RETTLIG GRUNNLAG

Testamentrettlig byr saken ikke på noe problem. Ifølge arveloven § 65 er det det testator ”meinte” – hans subjektive vilje – som skal gjennomføres. Hva Nobel faktisk ”meinte” er et bevisspørsmål. Datidens politiske ideer og begrepsverden er nøkkelen til en korrekt forståelse av Nobels formål. Under studiet av bevisene kom jeg over et begrep Nobel hadde brukt i testamentet, men som alle hadde oversett. Nobel brukte betegnelsen ”priset för *fredsförfäktare*” om mottakerne, og dette begrepet er den enkleste og sikreste inngang til testators hensikt. Klare bevis for hva Nobel la i begrepet ”*fredsförfäktare*” fins i hans korrespondanse med Bertha von Suttner.

Nobel ble sterkt begeistret for Suttners bestselger *Ned med våpnene* (1889), han meldte seg inn i hennes østerrikske fredsforening, støttet hennes arbeid økonomisk og forespeilte at han ville ”gjøre noe stort” for bevegelsen (60-61). Forhistorien er godt oppsummert i Kenne Fants bok om Alfred Nobel (se s. 51-52, s. 229-232 i min bok (selv om Fant visstnok tar feil mht. at Nobel underrettet Suttner straks testamentet var opprettet (s. 232)).

Ved testamentet foretok Nobel et klart valg av side i striden mellom to diametralt motsatte syn på muligheten av å få til en enighet mellom alle land om

full nedrustning. De to synene blir omtalt slik i en samtidig omtale av fredskongressen i Haag 1899:

In the debate on ending armaments two world views were clearly exposed: Those who believed in the road of trust and cooperation were opposing those praising the old belief that nothing other than weapons can solve international conflicts. This latter category did their best to sabotage the deliberations. (sitert fra Heffermehl "The Nobel Peace Prize, What Nobel Really Wanted," s. 21).

Ragnvald Moe, sekretær i Nobelkomiteen (1910 til 1946), skrev i sitt verk om Nobelprisen og fredsbevegelsen (Aschehoug, 1932) at begrepsbruken i det endelige testamentet ble valgt for å dekke best mulig ulike deler av fredsbevegelsens arbeid på 1890-tallet (s. 99).

Etter dette blir det overflødig å drøfte de tre begrepene "forbrødring / nedrustning/ fredskongresser" i Nobels testament. Om dem er det sagt mye galt og forvirrende, men det er nok å konstatere at de stemmer godt med de allerede avgjørende bevis for hvem Nobel så for seg som "fredsförfäktare," nemlig Suttner og hennes fredsvenner. Slik ble det også oppfattet av samtiden, bl.a. av den svenske kong Oscar II som beklaget at "[Nobel] hade kommit under inflytande av visionärer och särskilt av kvinnor [sic]." (s. 35) og ledende norske politikere i 1901 og årene etter, for eksempel av utenriksminister Jørgen Løvland i 1904 (s. 116) og i 1910, som referert i 2010 av kunnskapsminister Tora Aasland (s. 276-7). Videre i hhv. 1901, og 1906 av Stortingspresidentene Carl Berner og Gunnar Knudsen (s. 86-87).

Oppnevningen av fem medlemmer til priskomiteen la Nobel til Stortinget fordi våre folkevalgte på Nobels tid var ledende i å fremme den fredspolitikken Nobel ville støtte. Folk som kjemper for ideen om en nedrustet "nasjonenes forbrødring" fins fortsatt (s. 265-267), og de er viktigere enn noen gang. Men i dag står Stortinget for det motsatte syn. Det er nær tverrpolitisk enighet i Stortinget om en økning av militærbudsjettet fra år til år. Testamentet er det samme, men flertallet i norsk politikk har forlatt Nobels idé og misbruker midlene til fritt å fremme sine egne ideer, en unison tro på og satsing på militær styrke og maktpill som veien til en varig fred. Dette misbruket av Nobels penger er blitt mulig ved å innarbeide en helt generell "fredspris" og ideen om at de kan utforme den på fritt grunnlag, helt fristilt fra Nobels intensjoner og lovreglene om hvordan testamenter skal leses (det Nobel "meinte"). Henvisninger til belegg for at dette er praksis (i min bok på engelsk) er gitt i et skriv 11.11 2010 til Länsstyrelsen, **vedlegg 2**.

En god og meget avslørende beskrivelse av komiteens praksis er gitt i en artikkel publisert av Nobelkomiteens sekretær Geir Lundestad på Nobelstiftelsens websider i 2001. Etter Lundestads syn ville prisen ikke ha blitt en slik suksess

had it not been for the decent, even highly respectable, record the Norwegian Nobel committee has established in its selections over these 100 years. One important element of this record has been the committee's broad definition of peace, enough to take in virtually any relevant field of peace work

. . . although the Norwegian Nobel committee never formally defined "peace," in practice it came to interpret the term ever more broadly. [Emphasis added.]

(engelsk originaltekst, sitert fra Heffermehl "The Nobel Peace Prize, What Nobel Really Wanted," s. 77).

Lundestad gir her en dekkende, helt korrekt, beskrivelse av komiteens tenkemåte. I klartekst sier han at komiteen tolker begrepet "fred" stadig videre, den styrer altså ut fra et begrep som ikke fins i testamentet. Spesielt oppsiktsvekkende er det at Lundestad ser for seg muligheten av å "formelt definere" begrepet "fred." At Nobels beskrivelse og hensikt skulle ha noen betydning faller ham overhodet ikke inn. En slik praksis er ikke i nærheten av å kunne kalles en tolkning, den ser helt bort fra Nobel og hans testament. Nobels formål tillegges åpenbart ingen vekt.

Hadde det handlet om en almen "fredspris" ville det være naturlig at innholdet tilpasses tiden. Nobelprisens spesifikke idé er et veivalg, å skape fred gjennom nedrustning, det motsatte av fred gjennom opprustning. Nobelprisens idé endrer seg ikke med tiden, men komiteens bruk av begrepet "fred" har fortsatt uanfektet av alle henstillinger om å studere testamentet og gjennomføre Nobels vilje. Komiteleder Thorbjørn Jagland har igjen og igjen, til tross for at han måtte vite bedre, fortsatt å bruke begrep som "fred/fredssak/fredsarbeid" og formuleringer av typen: ". . . . hvem har gjort mest for fredens sak i 2009?" (Nobel tale for Barack Obama).

Nobelkomiteen har heller ikke tatt noe hensyn til påleggene i foran omtalte vedtak av 21. mars 2012 fra det svenske stiftelsestilsynet. Nobelkomiteen hadde under saksbehandlingen hevdet at den var selvstendig og uavhengig og ikke skal ta mot instruks fra noen. Dette var en gal oppfatning fastslo tilsynet, den norske komiteen er underordnet Nobelstiftelsens styre.

OPPORTUNITETSPRINSIPP OG ØKOKRIMS PRIORITERINGER

Under seks års arbeid med Nobels testament er jeg mer og mer blitt opptatt av hva prisutdelingene i praksis har å fortelle om et forfall i demokratisk kultur og forhold til rettsstaten. Da den norske boken, Nobels vilje(2008), ikke hadde noen effekt ble den fulgt opp med en ny bok på engelsk (2010); utvidet med en del II som er en omfattende maktkritisk analyse med reaksjonene på kritikken av Nobelprisen som case study. Min konklusjon er klar: de holdninger som Jagland og Lundestad har til lov, og rettsvernet for meningsmotstandere er problematisk. Demokratiet og rettsstaten er avhengig av en redelig, faktabasert og sannhetssøkende debatt for å fungere.

Jaglands første reaksjon, i et brev til meg 24. juni 2008, var at Stortinget ikke hadde gitt noen lov om Nobelprisen og derfor ikke brøt noen lov (s. 144). Denne bisarre holdning har Jagland i denne saken aldri endret, han har i praksis, både i prisutdelinger og offentlige debatter bl.a. med meg, handlet som om lovene skulle være uten interesse som ramme for politisk virke. Min redegjørelse til den daværende stortingspresident Jagland 10.07 2008 for rettsregler og Nobels idé med prisen følger som **vedlegg 3**. Kjernen i problemet med Jaglands og Lundestads forvaltning av Nobels testament ble formulert allerede 28. oktober 2008, i en kort artikkel i Dagbladet, hvor Gunnar Garbo, mangeårig stortingsrepresentant for Venstre og norsk ambassadør, skrev om boken ”Nobels vilje” (2008):

”Det rår påfallende taushet om den anklagen Fredrik Heffermehl har rettet mot Stortinget og Nobelinstituttet i sin ferske bok «Nobels vilje». Hva Heffermehl dokumenterer, er noe som ikke bare prisutdelerne, men de aller fleste av oss har oversett: at de som forvalter Nobels testamente ikke har adgang til å fortolke formålet med prisen etter sitt eget beste skjønn. De er bundet av lov og rett til å praktisere prisutdelingen på den måten som best svarer til hva testator mente.

...

Fredrik Heffermehl anklager de norske prisutdelerne for lovbrudd og krenkelser. De kan tie, men de kan ikke tie ham i hjel. En så alvorlig anklage krever et svar. *Enten får de påvise at hans juridiske og etiske argumenter ikke holder. Eller de får erkjenne at han har rett og endre praksis i samsvar med det.* Dette er en moralsk utfordring ikke bare til komiteen, men til Norges Storting” (to setninger kursivert her).

Sentralt i den demokratiske rettsstat står rettslige rammer som både politikk og politikere må holde seg innenfor. Om en majoritet av folkevalgte overtrer loven og de politiske og administrative kontrollmekanismene ikke fungerer blir de instanser som er satt til å håndheve rettsordenen en siste skanse for

rettssikkerheten. Slike overveielser utgjør i denne saken sterke prinsipielle grunner for at ØKOKRIM etterkommer ønsket om at det igangsettes etterforskning.

Den demokratiske rettsstat er en metode for ikkevoldelig konfliktløsning, basert bl.a. på at loven skal adlydes av alle. Plikten til å rette seg etter loven må ikke minst stå klart for de som gir lovene, de er ikke selv hevet over loven. Det er elementært. Men det er nettopp slik Thorbjørn Jagland har opptrådt i denne saken. Han har konsekvent forholdt seg som om han har full tillit til at lovene ikke vil bli håndhevet i forhold til Nobelkomiteen.

På tilsvarende måte har Geir Lundestad åpenbart oppfattet det slik at så få vil reagere at komiteen ikke behøver å forholde seg til Nobels testament, men fritt kan definere sin egen "fredspris". Da det svenske stiftelsestilsynet innskjerpet at testamentet skal følges og at det øverste og endelige ansvar ligger hos Nobelstiftelsen i Stockholm må komiteen ha erkjent at den har et problem. Den søknad som ble innsendt, til Kammarkollegiet, skulle i følge Lundestads eget utsagn til meg i juni 2013, sikre at den norske komiteen skulle stå helt fritt fra alle hensyn - også til hva Nobel selv ville med prisen. Lundestads uttalelser om historiske aspekter ved Nobelprisens formål fremtrer også faglig som påfallende fra en som er professor i historie.

Uviljen mot å vise interesse for Nobels formål med testamentet og mot å forholde seg til dokumentasjon og argumentasjon om Nobels formål har vart i over seks år. Viljen til å bryte loven har altså vært fast og langvarig og det er vanskelig å tro at overtredelsene kan ha skjedd i god tro.

Til slutt: Forvaltere av samfunnsmakt kan ikke tillates å utfolde seg uten respekt for rettsstat og demokrati. Å ignorere dissens og overkjøre dissidenter er en farlig vei å slå inn på. Om vi lar en slik norm få utvikle seg til politisk standard, hvor mye demokrati har vi da?

Med hilsen,

Fredrik S. Heffermehl

Vedlegg 1: Avisartikkel, Aftenposten 14.8 2007, Fredsprisen i fare

Vedlegg 2: Oversikt sendt Länsstyrelsen 11.11 2010, komiteens praksis

Vedlegg 3: Brev 10.7 2008, FSH til Stortingspresident Jagland

Vi gir vår tilslutning og stiller oss bak anmeldelsen:

Anna-Lisa Björneberg, ordförande i Fredsam,
Nils Christie, professor, Universitetet I Oslo
Erik Dammann, stifter “Fremtiden I våre hender”
Thomas Hylland Eriksen, professor, Universitetet I Oslo
Ståle Eskeland, professor i strafferett, Universitetet I Oslo
Erni Friholt, Fredsrörelsen i Orust,
Ola Friholt, Fredsrörelsen i Orust
Gunnar Garbo, tidligere stortingsrepresentant, leder i Venstre
Lars-Gunnar Liljestrand, Ordförande i Föreningen FiB-juristerna
Tomas Magnusson, tidligere president International Peace Bureau
Birger Schlaug, författare, f.d riksdagsledamot
Sören Sommelius, Kulturskribent och författare
Maj-Britt Theorin, tidligere president International Peace Bureau
Gunnar Westberg, Professor, f.d. Co-President IPPNW (Nobelpris 1985)
Jan Öberg, TFF, Transnational Foundation for Peace and Future Research.